

ТУРИСТИЧНА РОБОТА В «ПЛАСТІ» (1912—1930 рр.)

Я.В. Луцький

Прикарпатський університет Василя Стефаника

Виникнення в Галичині Пласту — української дитячо-юнацької просвітницької організації, що була частиною міжнародного скаутського руху, обумовлювалось піднесенням національно-визвольного руху на західноукраїнських землях, великою культурно-просвітницькою діяльністю прогресивної української інтелігенції, спрямованою на підвищення національної свідомості українського населення Галичини.

Перші пластові гуртки в Галичині було засновано у Львові П. Франком та І. Чмолою в 1911 р., але «офіційним початком Пласту вважається день першої присяги пластового гуртка при Академічній гімназії у Львові — 12 квітня 1912 р., його організатором став д-р О. Тисовський»¹. Гуртки виникали також і в інших містах. У Станіславі (нині Івано-Франківськ) перший пластовий гурток було засновано у 1911 р. в українській гімназії під опікою вчителя Г. Кичуна та семінариста М. Шкабрія, який організував пластові вправи ще восени 1911 р.

Найголовнішим напрямом діяльності Пласту були туристичні походи та створення мандрівних і постійних таборів, де молодь набувала фізичного та військового вишколу, підвищувала свою національну свідомість.

Перший мандрівний пластовий табір організував І. Чмола у 1913 р., а П. Франко в 1914 році — постійний. Для координації пластовим рухом утворюється Верховна Пластова рада (ВПР). Проте перша світова війна на певний час припинила роботу Пласту.

У 1921 р. «Пласт» відновив свою діяльність по всій Галичині. Почала діяти і Верховна Пластова Рада, яка з 1924 р. отримала назву Верховна Пластова Команда (ВПК). Вона координувала всю пластову роботу в Галичині.

З 1922 р. почали організовуватись пластові літні та зимові табори, що діяли під час літніх і зимових канікул. Вихователі вважали, що саме в мандрівних та у постійних таборах найефективніше досягається поєднання гармонії виховання душі та тіла. Спільне перебування у таборі протягом місяця зближувало пластунів, формувало їх колектив, а бесіди та пісні при вогнищі та зустрічі з цікавими людьми розвивали в них почуття спільності завдань, дружби, взаємодопомоги.

Табори були відпочинково-виховні й інструкторські, поділялися на вікові групи, а також на хлоп'ячі та дівочі. В Галичині діяли гурткові, курінні, кошові, окружні, крайові та міжкrajові табори, в яких брали участь пластуни та пластунки

не тільки з Галичини та Волині, а й з Карпатської України (Закарпаття, яке в той час входило до складу Чехословаччини).

Як писалось у журналі «Новий час», у 1929 році діяло 13 пластових таборів місцевого значення і 7 крайового, в яких «проходило фізичне, моральне та національне виховання біля двох тисяч пластунів»³.

Найбільший табір діяв з 1924 р. у Підлютім (нині Рожнятівський район Івано-Франківської обл.). Приміщення для нього віддав Пластові в оренду митрополит Андрій Шептицький на 100 років за символічну ціну — один злотий щорічно⁴. Крім того, він подарував у довічну власність ділянку землі площею 5 га під розбудову табору новаків і всіляко фінансово підтримував табір, який було названо на честь А. Шептицького.

У подяку за сприяння Пластові делегація Верховної Пластової Команди, до складу якої входили С. Левицький, О. Тисовський, А. Пясецький та інші, зустрілася з митрополитом і вручила йому звіт і альбом з фотографіями всіх пластових таборів. А. Шептицький пообіцяв і надалі надавати свою фінансову допомогу, зазначивши, що пластові табори мають велике значення для морального та фізичного розвитку молоді.

Для організації пластового табору заздалегідь проводились підготовчі роботи: спочатку складався план, що постійно вдосконалювався. При цьому враховувались вік, стать учасників і різновид табору, основні принципи навчання — науковість і доступність, систематичність і послідовність, зв'язок з практикою, колективний характер навчання, а також індивідуальні особливості пластунів.

Наприклад, «пластун—скоб» повинен був детально знати туристично-краєзнавчу роботу, прогулянки, розкладання намету та вогнища різних типів, вміти надавати першу долікарську допомогу, орієнтуватися на місцевості без карти та з картою, знати флору та фауну свого краю, вміти приготувати їжу в польових умовах, а також в'язати понад двадцять вузлів, що мають особливе значення для мандрівок. Адже вважалося, що пластунам треба обходитися без цвяхів і шурупів. На потребі попередньої підготовки пластунів до походів наполягав один з засновників Пласту О. Тисовський. У своїй книзі «Життя в Пласті» він дає детальний опис двадцяти вузлів, що їх повинні знати пластуни»⁵.

В інструкторських таборах програма включала в себе ідеологічно-організаційні бесіди при ва-

трах, фізичні вправи, пластові ігри, гігієну та рятівництво, практичну картографію, будування кухонь, наметів, таборове господарство та його ведення⁶. Крім того, велика увага приділялася методиці пластового виховання та вмінню проводити вечірні зустрічі та бесіди на історичну, пластову та святкову тематику біля вогнища.

Як зазначав член Відділу туристичного товариства «Чорногора» старший пластун О. Бойчук, «пластові ідейні основи: закон і присяга, теоретичні і практичні вмості, глибокий патріотизм, почуття особистої і національної честі, обов'язок допомогти іншим, почуття правдивої пластової дружби — все те було законом усієї пластової діяльності, занять, прогулянок і мандрівок»⁷.

Починаючи з 1924 р., після завершення роботи пластових таборів план і звіт про їхню роботу надсилався до Верховної Пластової Команди. Наведемо для прикладу навчальний план і звіт роботи пластового табору в Підлютім, що діяв з 9 до 31 липня 1924 р.

У розпорядок дня обов'язково входили одноденні мандрівки на вершини гір Грофа, Висока, Ігровище, Сивуля та ін. Крім одноденних, проводилися багатоденні подорожі по Горганах. На закінчення навчання в таборі пластуни здавали іспити з табірництва (будівництво куренів, встановлення наметів, розкладання вогнища).

Крім звичайних пластових таборів, організувалися також і спеціалізовані. У 1923 р. в Стрию було організовано перший водний пластовий гурток «Бобри», який з 17 до 24 червня 1924 р. провів заняття у с. Іванівці, на березі річки Стрий. А перший обласний водний пластовий табір відбувся 23 липня 1927 р. в с. Монастирець (біля Ісакова) над Дністром. Один з колишніх пластунів О. Полотнюк згадував: «Замолоду, будши учнем гімназії, брав активну участь в «Пласті» і ОУН. Разом з Романом Шухевичем, Ярославом («Яром») Гладким, Іваном Сенівим, Мироном Ганушевським, Михайлом Скочилясом та іншими пластунами був співзасновником старшопластунського куреня «Чорноморці» й організував літні табори водного пластування над Дністром»⁸.

У цьому таборі проводилися заняття з плавання, веслування, фізкультури, народних ігор. Пластунів учили в'язати вузли, розкладати намет, запалювати вогнище, готувати їжу в польових умовах. Крім того, пластуни у святкові дні проводили культурно-просвітницьку роботу в навколишніх селах — Ісакові, Монастирці, Луці та в ін. Місцеве населення досить добре ставилось до пластунів. Наприклад, отець Гаванський з Луки дав свою землю для табору безплатно, а «пані Дворянинова з Ісакова хлібом і сіллю приймала всіх пластунів, грядки ярини призначила для табору і на цей, і на другий рік»⁹.

Водні пластові табори проводились кожного літа, включно до 1930 р., як для юнаків, так і для дівчат.

З кінця 1928 р. з'являються зимові пластові табори. Так, І. Чмола в Славську організував табір, де вчив пластунів техніки ходіння на лижах.

Другий табір діяв з 27 грудня до 3 січня 1930 р. Для того, щоб бути зарахованим до цього табору, потрібно було мати понад 16 років, дозвіл батьків чи опікунів, «здорове серце та легені» (лікарська довідка про стан здоров'я — *Я.Л.*), лижний пластовий одяг і одяг для мандрівок та лижі з палицями. В програму навчання входило: оволодіння технікою пересування на лижах, поворотами, підйомами, спусками, табірництво (розкладання ватри, варіння їжі в польових умовах, вміння приготувати місце для привалу) та надання першої долікарської допомоги. Паралельно з спортивною та табірною підготовкою пластунам читався теоретичний курс з історії України. Пластуни проводили культурно-просвітницьку роботу по ближніх селах, збирали краєзнавчі, етнографічні матеріали. Учасникам, що складали іспит за навчальним планом, видавались табірні листки (посвідчення — *Я.Л.*) єдиного зразка.

Пластові табори часто відвідували гості не тільки з Галичини, Волині, а й із Закарпаття, Німеччини, Америки та інших країн. Один із них, а саме голова Союзу українців П. Мартинюк з Нью-Йорка, так передав свої враження: «Я ніколи не сподівався побачити тут в горах так гарно і зразково зорганізовані табори і стрінутися з такими ідейними одиницями. Я бачив різні відділи американського пласту. Ви стоїте много вище від них, головне під оглядом своєї ідейності і ідеології», а Голова об'єднання українців Л. Мишуга говорив, що «Український Пласт має високо благородний вплив на молоде покоління і є великою національною школою»¹⁰.

Це свідчення авторитетних представників української діаспори дає підстави стверджувати, що навчально-виховна робота в «Пласті» реалізовувалась на високому педагогічному рівні, сприяла формуванню національної свідомості підростаючої молоді.

Пластові табори створювались і для дівчат. У 1929 р. редактор Коломийського журналу «Жіноча доля» відома культурно-просвітницька діячка О. Киселівська відвідала дівочий табір у Підлютому. В нарисі «Вражіння з подорожі і побуту в жіночій пластовій таборі на Соколі» вона детально показала життя, побут, навчання та виховання «сотні молодих, сонцем запалених дівчат, живих, веселих, гарних»¹¹.

Колишня пластунка, заслужена вчителька України Є. Кулинич згадувала: «Хоч багато літ минуло з того часу, я з гордістю споминаю життя в Пласті і можу твердо сказати, що він дав мені те, що не змогла дати мені ні сім'я, ні школа»¹².

Програма табірних занять з кожним роком ускладнювалась. Вдосконалювались вимоги до проведення туристичних походів. Кожний пластун повинен був пройти іспит-пробу на:

1. Самостійний тижневий похід пластуна з усім спорядженням.

2. Нічліг без намету під відкритим небом, а у випадку дощу можливо під деревом.

3. Проходження за день мінімум 10 кілометрів.

4. Проведення записів, складання стрічки маршруту з детальними записами.

5. Складання карти пройденого маршруту та визначення місця ночівлі.

Після прибуття до табору лікар оглядав ноги пластуна, і якщо на них були хоча б потертості, то цей іспит йому не зараховувався¹³.

Після здачі іспитів-проб пластуни повністю були готові до складних мандрівок, що стали найпоширенішою формою краєзнавчої роботи Пласту. Екскурсіям по рідному краю надавали величезної ваги і керівники пластунів.

Так, керівник пішохідних і зимових мандрівок І. Чмола зазначав: що «на мандрівки муситься звернути належну увагу, бо вони дають змогу пізнати не тільки околицю табору, але доводять до тісного співжиття й зближення пластунів, зокрема в мандрівках найкраще виявляються їх добрі й злі прикмети»¹⁴.

Перша післявоєнна мандрівка пластунів відбулася у червні 1920 р. на гору Парашку. Здійснили її члени стрийського куреня під опікою вчителя Ю. Мінка.

У 1921 р. вперше були проведені спільні мандрівки львівських та стрийських пластунів в одностроях, їхній маршрут проліг з м. Стрия через Корчин на гору Парашку до могил УСС. Ця подорож була розрахована на два дні з нічлегом у мисливській митрополічій палаті А. Шептицького в Корчині. Керівниками походу були О. Тисовський та вчителі Д. Коринець і О. Сілецький.

Провідники пластового руху розуміли вплив мандрівок на виховання підростаючого покоління. Крім того, географічне положення Прикарпаття заохочувало молодь до мандрівки, по якій багато подорожував і описав у своїх творах І. Франко.

На знак пошани до великого Каменяря свою першу тижневу мандрівку курінь «Лісові чорти» провів з 7 до 14 липня 1922 р. за маршрутом, яким ходив І. Франко, а саме: Стрий — Борислав — Урич — Розгірче — Бубнище — Болехів.

Починаючи з 1923 р., проходять багатоденні мандрівки молоді. Наприклад, з стрийського куреня один гурток десять днів мандрував верхами Горганів, а другий під керівництвом С. Каратницького й опікуна І. Криницького цілий місяць подорожував верхами Горган і Чорногори та селами Гуцульщини. Досить цікавим, на нашу думку, є той факт, що того року організатор мандрівки С. Каратницький розробив план маршруту та склав список всіх речей, потрібних до походу¹⁵ і з чотирма пластунами пройшов за маршрутом: село Осмолода — гори Грофа — Паренки — Попадя — Сплай — Висока — Ігровище — село Гута — гори

Ріпна — Чортка — Бухтивецький водопад — Манявський водопад — села Манява — Сливки — Перегінське. Потім цей маршрут детально описав, вперше зробив стрічку маршруту, визначив пройдений кілометраж за день, а також описав стежку, потічки, річки тощо. Крім того, він описав проїзд до початку маршруту.

У 1924 р. пластуни, які таборували в Підлюті, для здійснення мандрівок були поділені на три вікові групи за ознаками фізичного розвитку та підготовленості. Кожній групі було запропоновано окремий маршрут: перша група під керівництвом І. Чмоли, пішла за маршрутом — г. Висока — г. Ігровище — г. Сивуля — с. Зелена — г. Довбушанка — г. Хом'як — с. Яремче — с. Манява. Друга група під керівництвом Каменецького — г. Висока — г. Ігровище — с. Гута — с. Пороги — с. Кричка — с. Манява. Третя група під керівництвом Водяного подалася на села Ясень — Пороги — Кричка — Манява. Всі групи зустрілися в Маняві і провели там спільну «ватру». З Маняви три групи через Ясень повернулися до Підлютого.

Слід відмітити те, що перша група за чотири дні пройшла понад 100 км, що свідчить про високу фізичну підготовленість пластунів. Наприклад, Є. Кулинич зазначала, що «в час літніх канікул ми проводили тривалі походи в Крилос, Яремче, Бубнище. Кожного дня проходили 20—30 км, а то й більше»¹⁶.

Практикувалися подорожі-зустрічі, що давало змогу пластунам обмінюватися туристичним досвідом. Так, 5-го серпня 1926 р. «курінь відбував спільні мандрівки по Карпатах, а головне брав участь у зустрічах, що їх організував 5-й курінь старших пластунів «Довбушівці» на шпилі Говерли — з закарпатськими пластунами... І якось так воно «само» складалося, що завжди після такої зустрічі граничні стовпи на Говерлі змінювали свої символи і написи, замість — як перше — орла і літери «П» по одному боці та лева і літер «ЧСР» по другому — з'явилися по обох боках тризуби і повні написи «Україна»¹⁷.

З 1 липня 1929 р. проходив триденний мандрівний табір за маршрутом Підлюте — г. Висока — г. Ігровище — г. Сивуля — г. Клива — г. Попадя — Піскава — г. Яворова — г. Кичера — г. Мшана — г. Яйце — с. Людвіківка — г. Магура — Лихобора — г. Маківка». В цій мандрівці взяли участь пластуни стрийського куреня: С. Бандера, С. Охримович, Я. Петріна, І. Галій, Б. Чехут, Л. Сенишин, О. Грицак, Я. Падох, Є. Пеленський, В. Дармохвал, С. Янів, С. Новицький, С. Березовський, О. Каратницький та інші. Біля Осмолоди учасники зустрілися з празькими пластунами, які передали підпільну пластову літературу.

Аналіз архівних матеріалів свідчить, що такі мандрівки молоді сприяли, крім фізичного розвитку та загартування, ще й формуванню морально-вольових якостей.

У 1929 р. 9 німецьких та 3 українських пласту-нів здійснили мандрівку за маршрутом: м. Галич — м. Калуш — с. Брошнів — с. Підлюте (тут вони відвідали пластовий табір), а потім помандрували на г. Високу — г. Ігровище — г. Сивулю — г. Боярин — с. Яремче — с. Микуличин — с. Ворохту — г. Говерлу — г. Туркул — г. Шпиці — г. Піп Іван — с. Бистрець — с. Жаб'є — с. Яворів — с. Косів. Пішохідна частина цього маршруту становила понад 170 км, яку пластуни пройшли за 7 днів.

Крім пішохідних мандрівок, проводились водні під керівництвом Я. Гладкого, Я. Рака, П. Савчинського та ін.

Для масових водних мандрівок не було відповідних умов. По-перше, дуже дорого коштували каяки та човни; по-друге, гірські річки дуже швидкі та мілкі; по-третє, часті весняні повені міняли не тільки глибину річок, але інколи їхні русла, що утруднювало визначення точної лоції річок; по-четверте, труднощі та незручності транспортування човнів і каяків до і після водних мандрівок. Але, незважаючи на всі труднощі, водний туризм у Пласті розвивався та ставав на професійний рівень. З кожним роком збільшувалася чисельність учасників, тривалість і складність мандрівок, освоювалися нові райони подорожей.

У 1927 році група в складі Б. Чехута, С. Каратницького (члена туристичного товариства «Чорногора»), Ю. Гошовського та інших стрийських пласту-нів здійснила свою першу водну подорож з м. Стрий по річці Стрий до м. Жидачева. За два дні вони подолали понад 40 км. Маршрут був важким, бо річка була мілка і в багатьох місцях доводилось човна переносити на руках.

Наступного року шість членів стрийського куреня (Р. Рак, В. Найда, В. Тижбір, С. Мішкевич, В. Левицький і О. Грицай) під керівництвом Я. Рака здійснили 10-денну мандрівку по річці Стрий до Дністра і далі до Заліщиків.

У 1929 р. пластуни 5-го стрийського куреня під керівництвом П. Савчинського здійснили комбіновану водно-пішохідну мандрівку за маршрутом м. Стрий — р. Стрий — р. Дністер — м. Залішки, а далі пішки по Поділлю на Чортків — м. Копичинці — м. Теревовлю — м. Підгайці — м. Галич — м. Журавно — м. Стрий. За 15 днів учасники подолали 250 км на човні та 260 км пішки.

При проведенні мандрівок пластуни користувалися особистим та груповим спорядженням. Особисте спорядження включало: наплечник (рюкзак — *Я.Л.*), запасний одяг, коц, черевики або підчеревики (добре підкуті), туалетні прибори, голку, нитки, теплий светр, запасні шнурки, ложку, миску, кварту, олівець і зошит. У мандрівках пластуни використовували таке групове спорядження: намети, знаряддя праці (пилка, сокира, лопати), посуд, аптечку, карти тощо. Рюкзак повинен був важити не більше як 24 кг для хлопців

і 18 кг для дівчат. У книзі «Пластовий однострій» за 1927 р. дається опис рюкзака та поради, як його вкладати.

Під час таборів і мандрівок велика увага приділялась техніці безпеки, при порушенні якої «догану чи пересторогу може дати юнакові комендант табору, а у випадку, коли поведінка юнака загрожувала б здоров'ю чи безпеці його самого чи інших пласту-нів, комендант може відіслати юнака додому і негайно повідомити про це батьків чи опікунів.

Важливим правилом для таборів і мандрівок було дотримання розпорядку дня, режиму харчування, особистої гігієни та дисципліни. У журналах і часописах постійно друкувалися поради мандрівників, як краще проводити подорожі, зокрема у «дев'яти заповідях подорожніх пласту-нів» сказано:

1. Заки почнеш свою подорож, оглянь старанно свій верхній вигляд. Зле напакований наплечник або черевик, який тисне, може зіпсувати цілу подорож.

2. По обіді роби довшу паузу. Рішучо не подорожуй під час полудневої спеки²⁰.

Часто організовувалися зльоти (зустрічі) пластових куренів Галичини, на яких проводилися спільні спортивні та культурно-просвітницькі заходи. Згідно з наказом Верховної Пластової Команди, першу обласну пластову зустріч (зліт) було проведено 12—14 липня 1924 р. на «Писаному камені» біля Косова. Сюди прибули пластуни зі Львова, Станіслава, Перемишля, Стрия, Яворова, Золочева, Калуша, Тернополя та Косова. Всі учасники розташувалися в наметах, які принесли з собою.

Досить цікавою була програма цього зльоту, в яку увійшли: табірництво, вправи з сигналізації (азбука Морзе — *Я.Л.*) і проведення двох «ватр», на яких виступали голова Верховної Пластової Команди професор С. Левицький, редактор журналу «Український Пласт» професор І. Чепіга та ін. Тут співали пісні, читали вірші, влаштовували змагання тощо. Зліт закінчився гімном «Ще не вмерла Україна».

Безперечно, робота в Пласті мала велике значення для патріотичного виховання підростаючої молоді, загартовувала її, готувала до безкомпромісної боротьби за незалежність і свободу України в наступні роки.

Другий пластовий зліт пройшов з 2 до 6 серпня 1925 р. в районі селища Бубнище біля скель Довбуша, на якому було 205 учасників з усіх міст Галичини. Перед зльотом всі пластуни провели мандрівки Чорногорою, Горганями та Бескидами. Після його закінчення вони помандрували на г. Маківку. Маршрут проліг через г. Ключ — г. Кам'янку — м. Сколе — Зелем'янку — Гребенів — Тухлю — г. Маківку. Цілий день учасники зльоту були зайняті корисною роботою по впорядкуван-

ню кладовища УСС. А наступного дня взяли участь у церковно-громадській маніфестації.

Крім того, цей зліт увійшов «в історію української карпатської альпіністики: на недоступній прямовисній скелі «Вежа» два пластуни вивісили синьо-жовтий прапор, знявши австрійський жовто-чорний, встановлений там тирольцями в час першої війни. Були це Роман Шухевич та Іван Сенів»²¹. Як бачимо, піонерами зародження альпінізму на теренах Галичини були пластуни.

Третій пластовий зліт відбувся у липні 1926 р. на горі «Сокіл» поблизу Підлютого з нагоди посвячення новозбудованого пластового табору, а четвертий — в Олександрії на Волині у 1927 р. Серед заходів, що проводились Верховною Пластовою Командою, були фотоконкурси, що проводились у кінці кожного року з метою висвітлення туристично-краєзнавчої роботи в «Пласті». Автори трьох краших серій світлин (фотографій — *Я.Л.*), які визначала спеціальна комісія, нагороджувалися цінними подарунками — фотоапаратами. Крім цього, проводився фотоконкурс «Наш рідний край», що мав на меті відтворити природу краю, неповторність краси долин і вершин Карпат.

Польські власті з підозрою ставились до діяльності Пласту, вбачаючи в його заходах антипольську спрямованість. Коли влітку 1930 р. в бойовій акції Організації Українських Націоналістів (ОУН) під Бібркою (Львівщина) загинув член ОУН, старший пластун 11-го пластового Куреня Гриць Писецький, владою було прийнято ухвалу про заборону «Пласту» (вересень 1930 р.). Поліція провела обшуки в усіх пластових домішках, у будинках пластових провідників і заборонила всю діяльність Пласту. Деякі пластунські курені перейшли на нелегальне становище. Наприклад, Станіславський старшопластунський курінь «Довбушівці» перейшов до туристичного товариства «Чорногора», продовжуючи далі свою пластову діяльність. Багато колишніх пластунів влилося в спортивно-гімнастичне товариство «Сокіл», спортивно-пожежне «Луг», у секції молоді при «Рідній школі», працювали у «Гуртку молоді сільського господаря», у відділі молоді при «Просвіті», при «Гігієнічному товаристві», а дівчата-пластунки діяли при філіях «Союзу українок».

Таким чином, одним із найголовніших завдань туристично-краєзнавчої роботи в «Пласті» було всебічне виховання підростаючого покоління. Адже тільки на прогулянках і у мандрівках плас-

туни мали змогу побачити всю красу рідного краю, ознайомитися з історичним минулим. Крім того, туристично-краєзнавча робота виконувала важливі функції, а саме: згуртовувала та єднала всіх пластунів, виховувала у них почуття дружби, колективізму та наполегливості, а труднощі в мандрівках допомагали виховувати в них моральні та вольові якості, дисциплінованість, здатність до боротьби за свободу України.

Саме в процесі пластовських мандрівок і походів закладалися основи туристичної роботи, розроблялася методика пізнавального та спортивного туризму.

Як показує аналіз архівних матеріалів, першоджерел, історико-педагогічної літератури, спогадів, «Пласт» у 20—30 рр. ХХ ст. дав вагомий поштовх у туристично-краєзнавчій роботі серед української молоді Галичини, що мало величезне значення в примноженні та збереженні української духовної та культурної спадщини в тяжких умовах національного гноблення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Підручна книжечка пластуна і пластунки. — Нью-Йорк, 1990. — С. 40.
2. Качкан В. Хай святиться ім'я твоє. — Чернівці; — Прут, 1994. — С. 35.
3. *Кузьмович В.* // Новий час. — Львів, 1930. — Ч. 15. — С. 4.
4. Український Пласт. — 1995. — Ч. 1. — С. 3.
5. *Тисовський О.* Життя в Пласті. Вибране. — Івано-Франківськ, 1992. — С. 63.
6. *Кархут В.* Ремісництво в таборах // Український Пласт — місячник української пластової молоді. — Станіслав, 1930. — С. 22.
7. Альманах Станіславівської землі: — Нью-Йорк—Торонто—Мюнхен, 1975. — Т. 1. — С. 329.
8. Український Пласт. — 1994. — Ч. 1—2. — С. 17.
9. Там же. — С. 18.
10. Молоде життя. — 1929. — Ч. 11. — С. 13.
11. Жіноча доля. — 1929. — Ч. 19. — С. 10
12. *Андрухів І.* З історії української молодіжної організації «Пласт». — Івано-Франківськ, 1990. — С. 22.
13. Молоде життя. — 1930. — Ч. 5—6. — С. 8.
14. Пластовий шлях-місячник проводу Українського Пластового Уладу. — Львів, 1930. — Липень. — С. 16.
15. Український Пласт. — 1923. — Ч. 6—8. — С. 58.
16. *Андрухів І.* Вказ. праця. — С. 21.
17. Альманах Станіславівської землі. — Нью-Йорк — Торонто — Мюнхен, 1975. — Т. 1. — С. 339.
18. Пластовий однострій. — Львів, 1927. — С. 3.
19. *Тисовський О.* Вказ. праця. — С. 40.